

Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Gazetecilik Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı

Basın Tarihi
Vize Ödevi

Ödev Konusu
Türk Basın Tarihinin Doğuşu ve Gelişimi

Dersi Veren Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Selma ULUS

Hazırlayan
Ekmel KILIÇ
577720003

İstanbul – 2020

Türk Basın Tarihinin Doğuşu ve Gelişimi

Bizde basının doğması ve gelişmesi Batı'da olduğu gibi olmamıştır. Bu nedenle basın özgürlüğü, ifade özgürlüğü, demokrasi gibi kavramlar pratikte olması gerektiği gibi uygulanamamıştır. Fakat her dönem bu kavramlar aranan, özlenen ve ulaşılması beklenen hedeflerden sayılmıştır. Bu denli önemli görülen, kimsenin dilinden düşmeyen, hayata geçirilmesi için çaba harcanan bu özgürlüklerin bir türlü beklendik şekilde uygulanamayışının tarihsel sebepleri vardır. Bunlar Türk basın tarihi konuşulurken çokça tartışılmıştır. Bu tartışmalar genelde Batı ve bizde basının doğuşu ve gelişiminin kıyası çerçevesinde yapılmıştır. Bu bağlamda Türk basın tarihinin doğması ve gelişmesi çok genel ve yüzeysel bir çerçevede Batı'daki gelişmeler bağlamında ortaya konmaya çalışılacaktır.

Gazetelerin dünyada ilk defa görülmesi, tarihi dönemlere kadar uzanmaktadır. Eski Mısır'dan Antik Yunan'a, oradan tarihi Roma uygarlığına değin gazetelerin varlığı bilinmektedir. Fakat bunlar ilkel gazetecilik örnekleri olarak kabul edilmektedir. Batı'da bilindik anlamda gazetelerin ortaya çıkması ise 1609 yılında Strassburg'da Almanca yayımlanan *Avisa Relation oder Zeitung* isimli gazete ile olmuştur. Haftada bir yayımlanan bu gazete Johann Carolus tarafından çıkarılmıştır. Fakat bu gazetenin ortaya çıkması birdenbire olmamıştır. Bu ilk gazetenin ortaya çıkmasını sağlayan 400 yıllık bir süreç yaşanmıştır. 1200'lerin başında tüm Avrupa'da elle yazılan ve genelde ticaret ile ilgili kısa bilgiler içeren haber mektupları ortaya çıkmıştır. Bu mektuplar giderek siyasi ve güncel gelişmeleri de içerecek şekilde çeşitlenmeye başlamış ve özellikle Almanya ve İtalya'da rağbet görmüştür. 14, 15 ve 16. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Batı'ya doğru yaklaşması ve birbiri ardına gelişen teknolojik icatlarla haber mektuplarına ilgi iyice büyümüştür. Dolayısıyla Batı'da haber ihtiyacı çok önceleri toplumun kendi içerisinde gelen bir ihtiyaçtır. Bunda toplum yapısının ticaretle uğraşması önemli rol oynamıştır.

Batı'da ticaretle uğraşan kentte yaşayan kesim *burjuvazi* olarak da adlandırılan kentsoylulardır. Bu toplumsal kesim ticaretle ilgili diğer ülke ve çevredeki gelişmelerden hızlı bir şekilde haberdar olmak istemiştir. Özellikle Gutenberg'in 1440 yılında matbaayı icat etmesi ile birlikte basılı kitaplar ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra matbaa sayesinde daha önce elle yazılan haber mektupları basılı olarak çıkmaya ve hızlı bir şekilde çoğaltılarak daha fazla insana ulaşmaya başlamıştır. Fakat yönetimler tarafından bunlar sakıncalı bulunarak matbaalar

denetlenmiş, dolayısıyla basılı haber mektuplarına sansür uygulanmaya başlanmıştır. Bu nedenle bir müddet daha elle yazılan haber mektupları daha kıymetli olmaya devam etmiştir. Bir süre sonra ise basılı haber kitapları ortaya çıkmıştır. Bunlar da yine dönemin önemli kimselerine posta yoluyla ulaştırılmıştır.

Toplumun belirli kesimlerinin habere ulaşma ihtiyacı hissetmesi ve bunun yaklaşık 400 yıl süreyle tüm Avrupa'da sürmesi, yaygınlaşması, yönetimlerin bunları denetlemesi, matbaanın ortaya çıkması, bu nedenle denetimlerin daha da sıklaşması gibi önemli bir gelişme ve mücadele ortamı Batı'da basının nasıl doğduğu ve geliştiğini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Tüm bu süreç içerisinde kentsoylu sınıfın önemli bir yeri bulunmaktadır. Zira Aydınlanma evresini yaşayan Batı'da bilim ve teknolojik gelişmelerde hızlı bir artış yaşanmıştır. Bu sayede Batı dünyaya açılmış, yeni ticari ve hammadde merkezleri keşfetmiştir. Ticaret gemilerinin dünya limanlarına gidip gelmesiyle kentsoylu sınıf dünya ile akılcı bir ilişki kurmayı hedeflemiştir. Fakat halihazırda skolastik düşüncenin hâkim olduğu yönetim yapısı kentsoylunun önünde bir engel teşkil etmiştir. Bu nedenle kentsoylu sınıf ile kurumsallaşmış din yapısı arasında iktidar savaşı başlamıştır.

Kentsoylu sınıf yeni para ekonomisine dayalı akılcı bir sistem geliştirmiştir. Buna bağlı olarak bilgi, iletişim ve teknolojiye önem göstermiştir. Bu sayede eğitim sistemi değişmiş, matbaanın bulunmasıyla basımevleri ortaya çıkmış, üniversitelerde üretilen bilgiler basımevleri sayesinde çoğaltılmış ve toplum içerisinde yayılmıştır. Tüm bu gelişmeler sivil toplumun da bilinçlenmesini sağlamıştır.

Bilgi ve teknolojinin yaygınlaşmasıyla sivil toplumun bilinçlenmesinin bir sonucu olarak modern anlamda ilk gazeteler ortaya çıkmaya başlamıştır. Kentsoylu sınıf, bu gazeteler vasıtasıyla hem dünya ve toplum hakkında haberlere ulaşarak bilgi gereksinimi karşılamış hem de kendi dünya görüşlerini oluşturup sivil topluma aktarma şansı bulmuştur. Fakat bu süreç de denetleme, sansür gibi engellere takılarak, sancılı bir şekilde geçmiştir. Ama bunun sonucunda kentsoylu sınıf iktidar savaşını kazanmıştır. Bunu da sivil toplumu arkasına alarak yapmıştır. Dolayısıyla Batı'da basının gelişimi aslında sivil toplumun gelişimidir. Lakin kentsoylu sınıf iktidara geldiği zaman bu sefer o da basına denetim ve sansür uygulamıştır. Dolayısıyla basın özgürlüğü mücadelesi Batı'da her zaman sivil toplumun kendi içerisinden gelen bir talep olmuştur.

Batı'da modern anlamda gazetelerin ortaya çıkmasıyla beraber siyasal ve sosyal olaylar bağlamında toplumsal gelişmeler yaşanmaya devam etmiştir. Basın özgürlüğü, ifade özgürlüğü, demokrasi, hürriyet gibi kavramlar geniş halk kitlelerini de arkasına alarak yükselmeye başlamıştır. Bunun çarpıcı bir örneği olarak *İnsan Hakları* isimli eserin yazarı Thomas Paine'nin 1792'de gıyabında yargılandığı davada onu savunmak için ayağa kalkan ve 4 saat süren coşkulu bir konuşma yaparak basın ve ifade özgürlüğünü savunan Galler Prensi'nin Adalet Bakanı Thomas Erskine'nin dışarıda büyük bir kalabalık tarafından karşılanmış ve arabasının atları çözümlenerek halk tarafından "Erskine çok yaşa, basın özgürlüğü de" tezahüratları arasında evine götürülmüş olması gösterilebilir.

Bizde basının ilk ortaya çıkışı yabancılar eliyle olmuştur. Nitekim ilk gazete Fransız Elçiliğinin çıkardığı 1795 tarihli *Bulletin des Nouvelles* isimli gazetedir. Bu gazetenin ardından *Gazette Française de Constantinople* (İstanbul-1796-98- Aubert Dubayet), *Le Spactetaur Oriental* (Alexandre Blacque-İzmir-1821-1824), *Smyrneén* (İzmir-1824- Charles Trican), *Courrier de Smyrne* (A.Blacque-İzmir- 1828-1829), *Le Moniteur Ottoman* (A.Blacque-İstanbul-1831), *Journal de Smyrne* (1832-1842 - İzmir), *Echo de l'Orient* (1838-1846 - İzmir), *L'Impartial* (1841-1915 - İzmir) gazeteleri de Osmanlı Devleti'nde yerleşik olan Levantenler tarafından Fransızca yayınlanmıştır.

Bu gazeteler arasında *Le Spactutaur Oriental* gazetesinin ortaklarından Alexandere Blacque (Türklerin ifadesiyle Blak Bey) yazdığı yazılarla dikkat çekmiştir. Osmanlı Devleti lehine yazılar yazarak yabancı devletlerin tepkisini alan Blak Bey, dönemin padişahı II. Mahmut tarafından yazıları çevrilerek ilgiyle okunmuştur.

11 Kasım 1831'de II. Mahmut'un öncülüğünde ilk Türkçe gazete olan *Takvim-i Vakayi* İstanbul'da yayınlanmıştır. Bu gazetenin yayınlanmasının arkasında Blak Bey'in yazdığı yazıların Avrupa'da nasıl etki gösterdiğinin bizzat II. Mahmut tarafından gözlenmesi yatmaktadır. Bu sayede gazetenin toplum üzerindeki etkisini anlayan padişah, bunu kullanmak istemiştir. Bunun dışında, gazetenin sorumluluğunun Vakanüvis Es'ad Efendi nazır, Sârim Efendi ve Said Bey'e verilmesi, gazetenin bir arşiv işlevi görme beklentisi ile de ilişkilidir. Ayrıca devlet atamaları ve azil işlemlerinin halka geç yansımaları "devlet sohbetleri" denilen dedikodulara yol açmaktadır. Gazete vasıtasıyla halka bu tür bilgilerin hızlı bir şekilde ulaştırılarak bu türlü dedikoduların ve bunun olası kötü sonuçlarının önüne geçilmek istenmiştir.

II. Mahmut, yenilikçi bir padişah olarak ıslahatlar gerçekleştirmekteydi. Islahatların halk tarafından nasıl karşılanacağını bilmeyi ve ıslahatları halka anlatmayı önemsemiştir. Bu

nedenle kamuoyunu önemseyen II. Mahmut gazeteyi de bu amaçla kullanmıştır. Toplumdaki farklı dil konuşan kesimlere ulaşmak için de gazeteyi Arapça, Farsça, Rumca, Ermenice ve Bulgarca nüshalar ile de yayınlamıştır. Fakat bu nüshalar Türkçe nüshanın bire bir çevirisi olmayıp hitap edilen kesime göre farklı içeriklere sahipti. Takvim-i Vekayi “Moniteur Ottoman” adıyla Fransızca olarak da yayınlanmıştır. II. Mahmut bu gazetenin yönetimini İzmir’den İstanbul’a çağırdığı Blak Bey’e vermiştir. Böylece II. Mahmut Türkçe ve diğer dillerle yayınladığı gazetelerle Osmanlı tebaasına, Fransızca gazete ile de Avrupa’ya ıslahat çalışmalarını anlatmaya çalışmıştır.

Görüldüğü gibi bizde basının ortaya çıkmasında Batı’da olduğu gibi herhangi bir toplumsal süreç etkili olmamıştır. Nitekim Batı’da ilk gazete 1609 yılında çıkana değin 400 yıllık bir süreç yaşanmıştır. Bu süreç içerisinde sivil toplum değer kazanmış, bilinçlenmiş, matbaa bulunmuş, basımevleri kurulmuş, bilgi ve teknoloji ilerlemiş, bilim gelişmiş ve artık habere ve bilgiye ulaşmak için tabandan, halktan gelen bir istek oluşmuştur. Bunun sonucunda da bildik anlamda modern gazeteler ortaya çıkmıştır.

Bizde ise ilk gazete devlet eliyle kurulduğu gibi halkın gazetenin ne olduğundan dahi büyük ölçüde haberi yoktur. Zaten okuma yazma oranı da çok düşüktür. Batı’da ise kentsoyluların yeni para ekonomisini işletebilmek için bilgi ve iletişime önem vermesi sonucu oluşan sosyal ve kültürel ortamın bir sonucu olarak halkın büyük kısmı okuma yazma öğrenmiş ve basın konusunda bilinçlenmişti.

Osmanlı toplumsal hayatı Batı’nın dinamik ve gelişen sivil toplum ortamına kıyasla çok sakindir. Özellikle matbaanın 1727’de zar zor kurulabilmesi bunun en çarpıcı örneğidir. Zira el yazması kitaplar Osmanlı’da halihazırda revaçtadır ve meslek sahipleri matbaanın işlerini elinden alacağından ürkmüştür. Nitekim ilk basımevinin İbrahim Müteferrika ve Sait Efendi tarafından 14-16 Aralık 1727’de açılması, protestolara neden olmuştur.

Takvim-i Vekayi tüm çabalara rağmen düzenli aralıklarla çıkarılamıyordu. Bazı yıllar 30 sayı çıkarken bazı yıllar 8 sayı çıktığı bile oluyordu. Böyle bir ortamda İngiliz William Churchill gazete çıkarmak için başvuru yapar ve başvurusu kabul edilir. Böylece 3 Temmuz 1840’ta Ceride-i Havadis gazetesi yayın hayatına başlamış olur. Fakat bu gazete de yarı resmi bir özellik taşımaktadır. Zira devlet desteği alarak hayatta kalabilmiştir.

Churchill’in gazete açmasıyla ilgili olarak çok dillendirilen bir iddia bulunmaktadır. Bu da Kadıköy’de avlanırken defterhâne kâtiplerinden Necati Efendi’nin oğlunu yanlışlıkla yaralaması üzerine hapse atılması ama İngiltere’nin müdahalesiyle hapisten çıkarılması, üstüne

üstlük bir de özür mahiyetinde kendisine imtiyazların verilmesiyle ilgilidir. Bu imtiyazların arasında kendisine gazete çıkarma imtiyazının verilmesi iddiası da vardır. Fakat son araştırmalara göre bunu ispatlayan herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır. Churcill ticaretle uğraşmanın yanı sıra zaten savaş muhabiri olarak da çalışmaktadır.

Ceride-i Havadis gazetesinin mukaddimesi eğitim konusunu özellikle vurgulamaktadır. İnsanların bilgi edinmesi ve kendisini geliştirmesi gerektiğini söyleyen Churcill, bunun da en iyi yolunun gazete okumaktan geçtiğini belirtmiştir. Fakat gazetesi neredeyse hiç satmamıştır. Bu nedenle olsa gerek okuma yazma hususuna ayrı bir önem gösteren Churcill gazetesinde bununla ilgili bir yazı yayınlamak ihtiyacı duymuştur:

“Avrupa’da birkaç yüz sene evvel papazlardan başka okuyup yazma bilen kimseler pek azdı. Beyzâdeler dahi yalnız ata binme ve harp işlerine hevesli olduklarından okuma yazma bilmez, önemsemezlerdi de. Bu devirde Avrupa devletlerinin bazısının hazinelerinde bile defter ve kayıt tutma yerine bazı bakkal ve ekmekçilerin kullandığı gibi bir tahta parçasını bıçakla kertip çetele tutarlar, hesaplarını bu minval üzere görürlerdi. Fakat iki üç yüz yıldan beri Avrupa ahalisi okuyup yazmaya önem verip sayısız mektepler açmaya başladılar. Zenginler mallarını okullara bağışlayıp okulların sürekli gelir elde etmesini sağladılar. Okullara yedi yaşından on dört yaşına kadar çocuklar devam etmekte olup ana babaları tek kuruş para harcamazlar. İngiltere’de bütün fakir çocuklara eğitim verildiğinden yaşı genç olanlar arasında okuma yazması olmayan kimse çok nadirdir. Hele beyzâdeler arasında okuma yazma bilmeyen hiç yoktur. Kişizâdelerin mektepleri başka türlü fenni tahsil eylediklerinden bu okullarda başka birkaç lisan da öğrenirler. Hatta içlerinden bazıları başka ülkelere giderek birkaç yıl kalır, çok daha farklı bilgiler öğrenirler.”

Osmanlı’da Türklerin kendi girişimiyle kurulan ilk özel gazete 21 Ekim 1860 tarihinde Agâh Efendi ve Şinasi tarafından çıkarılan Tercüman-ı Ahval gazetesidir. Gazetenin ilk sayısında yer alan halkın da görüş açıklama hakkına sahip olduğu ile ilgili bir yazının yer alması bizde basının gelişmesi noktasında önemli bir adım olarak görülmektedir.

Agâh Efendi ve Şinasi devlet tarafından Fransa’ya gönderilmiş ve orada buldukları zaman içerisinde Batı toplumlarında gazetenin nasıl bir rol oynadığını görmüşlerdir. Osmanlı Devleti’nin kötüye gidişini kendilerine dert edinen ve tek çözümün meşruti sistemden geçtiğine inan bu aydınlar gazeteyi bunun için önemli bir araç olarak kabul etmişlerdir.

Bir süre sonra Şinasi kendi gazetesini çıkarmak için gazeteden ayrılmıştır. Bunun üzerine 27 Haziran 1862’de Tasvir-i Efkâr gazetesini çıkaran Şinasi, gazetenin amacını *“halka*

halkın yararlarını düşünmeyi ve sorunları üstünde durmayı gösterme” şeklinde açıklanmıştır. Gazetede hükümet aleyhine yazdığı yazılar nedeniyle 1863 yılında Maarif Meclisi’ndeki görevinden azledilen Şinasi, 1865 yılında gazeteyi Namık Kemal’e bırakarak Paris’e kaçmıştır.

1866 yılında ise Filip Efendi tarafından çıkarılan Muhbir gazetesi yayın hayatına başlamıştır. Muhbir gazetesi önemli bir yazar olarak Ali Suavi’yi basına tanıtmıştır. İsmi Muhbir gazetesiyle özleşecek olan Suavi muhalif yazılarıyla basın hayatında dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştır.

Osmanlı basın hayatında yaşanan bu gelişmelere bakılacak olursa, gazetenin Batı’da olduğu gibi sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal gelişmelerin oluşturduğu dinamik bir ortamın ve tarihsel bir sürecin sonucu olarak tabandan gelen bir talebin ürün değil, fakat dışarının, daha doğru bir ifade ile Batı’nın gözlenmesi sonucu üstten tabana dayatılan bir araç olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Bu araç iki güç arasında farklı amaçlarla kullanılmaya başlanmıştır. Önce devlet gazeteyi kendini halka ve Avrupa’ya anlatmak için kullanmayı denemiş ama başarısız olmuştur. Sonrasında ise Osmanlı’nın kalburüstü bürokratları tarafından meşrutî sistemi egemen kılmak amacıyla kullanılmak istenmiş fakat bu durum yönetim tarafından engellemelere maruz kalmıştır.

Bu engellemelerden ilki 1864 Matbuat Nizamnamesidir. İkincisi ise bunun hemen ardından gelen 1867 tarihli Âli Kararname olarak bilinen yönetime gazeteleri kapatma yetkisi veren kararnamedir. Tüm bu gelişmeler yaşanırken aydın bürokratlar Yeni Osmanlılar Cemiyeti etrafında 1865 yılında birleşmişlerdir. Mustafa Fazıl Paşa daha sonra, 1867 yılında bu özgürlükçü siyasal eylemi Jön Türkler olarak nitelendirecektir. Bunun üzerine Âli Kararname tüm basını kapsayacak şekilde uygulanmış, Muhbir kapatılmış, Ali Suavi, Namık Kemal ve Ziya Bey sürgüne gönderilmiştir.

Yönetimle arası bozulan ve hidivlikten uzaklaştırılan Mustafa Fazıl Paşa bunun karşılığında aldığı 4.5 milyon İngiliz liralık tazminat ile yurt dışına gitmiş ve Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyelerini yanına çağırmıştır. Burada (Londra) Muhbir (1867) isimli bir gazete çıkarmalarını sağlamıştır. Gazetenin başına Ali Suavi geçmiştir. Fakat bir müddet sonra Ali Suavi ile anlaşmazlık yaşanan cemiyet üyeleri Namık Kemal yönetiminde Hürriyet (Londra – 1868) gazetesini çıkarmışlardır. Bu arada Mustafa Fazıl Paşa eski görevine geri dönmüş ve hidivliği yeniden alma şansı yakalamıştır. Bu sırada Hürriyet gazetesinde çıkan yazıların yönetimden tepki alması üzerine Namık Kemal’i uyaran Fazıl Paşa ile cemiyet üyeleri arasında anlaşmazlık çıkmıştır. Bunun sonucunda Fazıl Paşa cemiyete yaptığı yardımı kesmiştir.

1870 yılında Ahmet Mithat Efendi Aleksan Sarrafyan tarafından çıkarılan İbret gazetesini devralmıştır. Bu dönemde gazete çıkarması yasak olan Namık Kemal de Ahmet Mithat Efendi'nin gazetesinde Ebüziyya Tevfik ile birlikte yazılar yazmaya başlamıştır. Bu süre zarfı içinde çeşitli kapatma cezaları alan gazete, Namık Kemal'in Vatan yahut Silistre adlı tiyatrosunun yayınlanması sebebiyle tamamen kapanmış, Ahmet Mithat Efendi, Namık Kemal ve Ebüziyya Tevfik sürgüne gönderilmiştir.

Osmanlı'da basının gelişim süreci, yönetim ile aydınlar arasında bir çatışma şeklinde gerçekleşmiştir. Halk ise tüm yaşananlara hala çok uzaktır. Zira halkın böyle bir beklentisi bulunmamaktadır. Dolayısıyla bizde basın somut bir araç, bir şekil olarak vücut bulmuştur fakat istedik anlamda halkın zihninde yer bulamamıştır. Aydın kesim bunun böyle olması için uğraşırken yönetim de bunun gerçekleşmemesi için mücadele vermiştir.

Kaldı ki sırf gazetenin somut olarak mevcudiyeti, hatta geniş halk kesimleri tarafından çok okunması bile ondan beklenen demokrasi anlayışının gelişmesi ve uygulama alanı bulması için başlı başına yeterli değildir. Bu yanılgı, o dönem aydınlarının Batı'da gördükleri basın yönetim ilişkisini eksik algulamalarından kaynaklanmış olabilir. Zira aydınlarımız tarafından gazeteler demokrasi için bir sebep olarak görülmüştür. Halbuki gazete kendi başına sadece bir sebep değil, aynı zamanda bir sonuçtur. Aydınlar, bu sonuca giden süreci toplumsal olarak yaşamadan gazeteyi demokrasinin yegâne gerekliliği olarak görmüşlerdir.

Nitekim 16 yıl boyunca verdikleri mücadele sonucunda 1876 yılında I. Meşrutiyet'in ilan edilmesi, aydınların gazete marifetiyle elde ettikleri bir kazanımdır. Fakat hemen ardından meclis savaş nedeniyle feshedilmiştir. II. Meşrutiyete değin geçen süreçte de birçok gazete istibdat altında yayın hayatına devam etmek zorunda kalmıştır. Basın hayatında sansür ve baskı tüm ağırlığıyla uygulanmıştır. Bu döneme Ahmet Mithat Efendi'nin Tercüman-ı Hakikat gazetesi damga vurmuştur. Eleştirel bir yayın anlayışından uzak kalan Ahmet Mithat halkı eğitmeyi kendisine görev addetmiştir. Sade bir dil ile ilgi çeken bir yayın anlayışıyla çıkan Tercüman-ı Hakikat, en çok okunan gazete olmuştur. Özellikle tefrika halinde yayınlanan edebi eserler de okuyucuyu çekmiştir.

Bu dönemde aydınlar yurt dışına çıkarak orada faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Burada İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni kurmuşlardır. 1908 yılında özgürlük isteklerini bastıramayan Abdülhamit İkinci Meşrutiyeti ilan etmek durumunda kalmıştır. Bunu fırsat bilen İstanbul basını da kendi arasında sansürü kaldırma kararı alarak özgür bir yayıncılığa başlamışlardır. 24 Temmuz 1908 günü başlayan bu özgür basın ortamında birçok yeni gazete ve dergi yayın hayatına başlamış ama hemen hepsinin ömrü çok kısa olmuştur.

31 Mart Vakasının ardından Abdülhamit tahttan indirilmiş, V. Mehmed Reşad yerine tahta çıkarılmıştır. İttihat ve Terakki, yönetimi ele almıştır. Fakat bir süre sonra basın özgürlüğü yine kısıtlama altına alınmış, basın sansür ve denetime maruz kalmıştır. Öyle ki Serbesti gazetesi başyazarı Hasan Fehmi 5 Nisan 1909'da, Sada-yı Millet gazetesi yazarı Ahmet Samim 9 Haziran 1909'da ve Mizan ve Serbesti yazarı Zeki Bey 10 Temmuz 1911'de İttihat ve Terakki yönetimince beğenilmeyen yazılar kaleme aldıkları için öldürülmüşlerdir.

Basın özgürlüğü için verilen onca mücadelenin sonucunda amaçlanan meşrutiyet ilan edilmiş olmasına rağmen beklenen özgürlük ortamı sağlanamamıştır. İşte bunun sebebi, daha önce de belirttiğimiz gibi sırf gazete çıkarıp meclis açmanın başlı başına demokrasi veya özgürlük getirmediğidir. Zira demokrasi veya diğer özgürlükler ancak sivil toplumun gücünü arkasına alırsa uygulanabilecek şeylerdir. Sadece görüntünün kurtarılmasıyla olabilecek bir şey değildir. Bizde olagelen şey belirli güç odaklarının üstten alta doğru dayatmasıyla kurumsal yapının şekillenmesinden ibaret olmuştur. Bu kurumsal yapıyı demokrasi namına denetleyecek ve onu geliştirecek sivil toplum dinamiği ise hiçbir zaman oluşturulamamıştır. Belki çoğu zaman bunun gayesi bile güdülmemiştir.

Birinci Dünya Savaşının ardından İttihat ve Terakki üyeleri yurt dışına kaçmışlardır. Yerine ise İtilafçılar gelmiştir. Mütareke ve kurtuluş savaşı yıllarında da basın İstanbul ve Anadolu basını olarak ikiye ayrılmıştır. Sivas'ta İrade-i Milliye gazetesini yayımlayan Atatürk, 10 Ocak 1920'de Ankara'da Hakimiyet-i Milliye gazetesini çıkarmıştır. 23 Nisan 1920'de ise Millet Meclisi açılmıştır.

Bu dönemde gerek Anadolu basını gerekse de İstanbul basını tamamen ait oldukları yönetimlerin sözcüsü ve meşrulaştırıcısı konumundadırlar. Bu manzaraya baktığımız zaman iki taraf için de şekli anlamda meclis ve gazete ilişkisini görmekteyiz. Fakat bunlar yine başlı başına bir demokrasi ya da özgürlük getirmemiştir. Yahut en azından bunun için kullanılmamıştır. Tabii dönemin olağanüstü şartlarını görmezden gelemeyiz. Ama bu yine de böyle bir değerlendirme yapılmasına hanel getirmez. Zira 1876-1908 yılları arası dönem de kendi içinde olağanüstü şartları haizdir.

Ülke düşman işgalinden kurtulup Cumhuriyet ilan edildiğinde ülkenin yeni başkenti Ankara olmuştur. Fakat İstanbul ve Anadolu basını arasındaki görüş farklılıkları devam etmektedir. Bir zaman sonra hilafetin kaldırılması konusu gündeme gelmiştir. Tanin gazetesinde yazan Hüseyin Cahit Yalçın hilafetin kaldırılmasını yanlış bulur. Ayrıca Hint Müslümanlarının hilafeti savunan bir mektubu Tanin, Tevhid-i Efkâr ve İkdâm gazetelerinde yayınlanması üzerine hükümet Hüseyin Cahit Yalçın ve bu gazetelerin sahipleri Velit Ebüzziya,

Ahmet Cevdet ile yazı işleri müdürü Lütfü Fikri'yi İstiklal Mahkemesinde yargılar. Lütfü Fikri beş yıl hapis cezasına çarptırılırken diğerleri “vatana ihanet” suçlamasından beraat ederler.

1925 yılında Doğu'da Şeyh Said isyanının başlaması ve bundan İstanbul basınının sorumlu tutulması sonucu 4 Mart 1925 tarihinde Tahrir-i Sükûn yasası Meclis'ten geçmiştir. Yasanın çıkmasının ardından Tanin, Tevhid-i Efkâr, Sebil-ür reşat, Aydınlık, Resimli Ay ve Vatan da dahil olmak üzere İstanbul ve Anadolu basınında yer alan muhalif gazete ve dergiler birer birer kapatılmıştır. Yazarlar ise İstiklal Mahkemesinde yargılanmıştır. Hüseyin Cahit Yalçın ömür boyu Çorum'a sürgün edilmiştir. Diğer yazarlar da bir daha yazı yazamayacak hale getirilmiştir.

Bağımsızlık savaşı kazanılmış, Millet Meclisi açılmış, Cumhuriyet ilan edilmiş yeni bir ülke kurulmuş ve üzerinden neredeyse iki yıllık bir süre geçmiştir. Buna rağmen basın özgürlüğüne kavuşamamış, baskıya maruz kalmış, gazeteler kapatılmış ve yazarlar sürgüne gönderilmiştir. Basının bize özgürlük arayışı anlamında gelişini 1860 tarihli Agâh efendinin Tercüman-ı Ahval'inden alacak olursak 65 yıllık bir süreçte bu anlamda hiçbir yol kat edilemediği görülecektir. Daha da önemlisi Batı'daki anlamda herhangi bir sivil toplum hareketliliği de yaşanmamıştır. Bunda Birinci Dünya Savaşı, Mütareke ve Kurtuluş Savaşının doğal bir yansıması olarak vatani kurtarmak gibi daha öncelikli meselelerin varlığı büyük rol oynamış olmalıdır. Fakat ülke artık kurtulduktan sonra dahi basına uygulanan bu baskılar yine de bizde basının olması gerektiği gibi işleyemediğinin bir göstergesidir. Bunun önemli bir sebebi de sivil toplumun bu anlamda henüz yetişememiş olmasıdır.

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, İkinci Dünya Savaşı yıllarına CHP'lilerin basına sert eleştiri getirmesi nedeniyle *Yarın* gazetesinin 1930 yılında kapanması ve yazarları Arif Oruç ve Şemsi'nin Bulgaristan'a kaçması, 1931 yılında ilk basın yasasının ortaya çıkması (bu yasa hükümete gazeteleri geçici kapatma yetkisi veriyordu), 1933 yılında Matbuat Umum Müdürlüğü'nün kurulması (buradan açılan bir telefonla gazetelerin kapanması mümkündü), Ahmet Emin Yalman'ın bağımsız kalarak yansız eleştirilerde bulunması şartıyla ancak gazetecilik yapmasına izin verilmesi fakat bir yazısı nedeniyle gazetenin 1938'de üç ay süreyle kapatılması, yine aynı yılın Haziran ayında Matbuat Kanunu'nda köklü değişikliklere gidilerek gazete çıkarılmasının güçleştirilmesi gibi olumsuz gelişmelerin gölgesinde girmiştir.

Osmanlı'da ve Türkiye'de basın hiçbir zaman tam anlamıyla özgür olamamıştır. Dolayısıyla istendik anlamda demokrasi de uygulanamamıştır. Bunun temel sebebi basının bizde Batı'da olduğu gibi tabandan gelen ve tarihsel bir süreç içerisindeki mücadelenin bir ürünü olarak değil, üstten inmececi bir şekilde dayatılmasıdır. Bizde sivil toplum uzun bir süre

basının önemi ve demokrasideki yerini kavrayamamıştır. Çünkü bunun oluşabilmesi için gereken sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasi ortam hiçbir zaman var olmamıştır.

Bugün dahi medyanın gerektiği gibi varlık gösteremediği ortadadır. Bunun temel sebebi toplum olarak medya ve demokrasi ilişkisini içselleştirememiş olmamızdır.

KAYNAKÇA

A, Gevgili. (1983). **Türkiye Basını**, *İçinde: Türkiye Cumhuriyeti Türkiye Ansiklopedisi sf. 202-228.*

B.U. Nalcıoğlu. (?). **Türk Basın Tarihi**, *İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.*

J. Keane. (2010). **Basın Özgürlüğü**, *İçinde: Medya ve Demokrasi, İstanbul: Ayrıntı Yay, 2010, 21-59.*

N. Hayta. (2016). **Tasvîr-İ Efkâr Gazetesi ve Yenileşme Hareketlerindeki Rolü**, *İçinde: Türk Basın Tarihi sf. 623-636.*

U. Akbulut. (2013). **Osmanlı Basın Tarihine Bir Katkı: Gazetelerin Yayınlanma Amaçları Üzerine (1831-1876)**, *Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/5 Spring 2013, p. 31-57.*